

Corollarium. Ineptè ac impiè Woolstonus querit, unde Christo permisum fuerit, ut fructus arboris alienae colligeret? Anne is qui est verus Deus et dominus omnium, iis nū non potest, quæ in aliorum usum concessit? Auditur S. Thomas, loco supra citato, ita pergers : Nec facit Creator injuriam possidenti, si creaturæ suæ arbori utatur ad aliorum salutem, sed magis, ut Hilarius dicit super Matth. (cap. 21), in hoc bonitatem Dominicæ argumentum reperiens; nam ubi afferri voluit procurari per se salutis exemplum, virtus sue potestatem in humanis corporibus exercuit; ubi vero in contumaces formam severitatis constituebat, futuri speciem damnatio arboris indicavit.

106. Quares XXV : An Christi in monte transfiguratio fuerit tantum illusio optica, à reflexis radiis solariis aut lunariis prouenient. — Resp. negativè. Antequam autem nostram responsionem pluribus confirmem, observo, quod è grege incredulorum imprimit Woolstonus eam transfigurationem miraculosam fuisse negat, quia, inquit, solum à radiis solariis ex profluxo. Similiter Horus, in suo impio opere, eam à reflexo lumine luna repetit, ac ita ait : Petrus et Jacobus et Joannes, qui tunc (quando Christus transfigurabatur) praesentes, gravati erant somno, ut Lucas, cap. 9, v. 52, expressè ait. Fortasse illi semipositi luna orta est, et non solum faciem Jesu, sed etiam aliquam ciborum admirandam in modum illuminavit. Hunc reflexum, festivumque luna splendore poterant discipuli eum aliquantum evigilantes putare miraculosam Christi transfigurationem; par autem illuminatorum fructorum putabant esse Moysèm et Eliam... Qui de nocte in montibus aliquando comorari sunt, et illos majestate venerabiles lumen splendoris, quos interdum in nubes, aliave objecta proiecunt, viderunt, similius statum hominis semisepi rite considerant, facile transfigurationem illam sine miraculo explicabunt. Evidem si Joannes tacitum oculatus testis in Evangelio suo hujus rei mentionem fecisset, non adeò de eā dubitarem. At cum reliqui Evangeliste tantum ex auditu de cädem testentur, cur de hoc miraculo aliquot semipositorum hominum illud narrantibus dubitare non licet?

Hucusque larvatus ille Horus.

Verum, ut ad singula respondeamus, illud à Woolston et Horo querimus, undenam à radiis solariis vel lunariis transfigurationem, de qua loquimur, dimanasse neverint. Profectò, quando aliquid auctoritate testimoniū, qui omnime fidem mercerunt, quales erant Evangeliste, semel constitutum est, id ut falsum evincatur, non satis est quempiam ad arbitrium affirmare rem ita non evenisse, sed vel physiciè, aut saltem moraliter eam impossibilem fuisse, vel testes aut illusos esse, aut aliis illudere voluisse, vel demum aliorum auctoritate testimoniū, qui equealim auctoritate habeant, contrarium ostendere debet. Nihil verò tale sive Woolston, sive Horus præstitū; ergo non solum insipientissimos, sed etiam impudentissimos esse demonstrant. Quid caim impudentius fingi potest,

quam sanctos Evangelistas, qui rem istam tantù consensione narrant, aut illusos fuisse, aut nobis illudere voluisse? Neque obest, quod S. Joannes quantumvis testis oculatus nullam hujus rei mentionem in Evangelio suo faciat. Ut enim iam alibi observavimus, sèpè unus historicus factum aliquod retinet, quod ali narrant, varieque possunt esse cause, nobis non rarò incognitæ, eum unus scriptor de facto quoquā sicut, quod ali referunt, quin ideo de historicā veritate talis facti dubitare fas sit. Ceterum, etiam si S. Joannes de transfiguratione Christi in Evangelio suo sicut, de cädem tamen S. Petrus, qui pariter ejusdem miraculi oculatus testis erat, expressè testatur his verbis Epist. 2, cap. 4 : Non enim doctas fabulas secuti, notam fecimus vobis Domini nostri Jesu Christi virtutem et presentiam; sed speculatori facti illius magnitudinis. Accipiens enim à Deo Patre honorem et gloriam, voce delapsa ad eum hujuscemodi à magnifica gloria: *Hic est Filius meus dilectus, in quo misericordia complacuit; ipsius audite.* Et hanc vocem nos audiimus de celo allatam, cùm essecum cùm ipsius monte sancto. Imò ipse S. Joannes in Evangelio suo e. 1, v. 14, re ipsa indicat mysterium transfigurationis his verbis: *Et vidimus gloriam eis, gloriam quas uicavit a Patre.* Vide interpretes.

Opponit quidem Horus, et loc. cit. ait, vocem illam non reipsè colitus inconsuete, sed unu ali teri semi-sopito et subito evigilanti discipuli duntaxat vito decepti imaginatioνe visum fuisse de celo inconsuete. Verum id Horus more suo solito prorsus gratis et sine omni solidâ ratione dicit. Dicit, inquam, et non probat. Imò, si vel sola same ratione trutina rem expandomus, fortissima presumptio stat contra ipsius commenta. Si enim vox illa fuit duntaxat imaginaria, et error decepta phantasie, si preterea ipsa Christi transfiguratio nil aliud fuit quam illusio optica splendentis luna, cur hunc errorrem Christus discipulis suis non exemit, sed potius eosdem in eo confirmavit? Cur descendentes illis de monte, precepit eis... dicens: *Nemini dixeritis visionem, donec Filius hominis à mortuis resurgat.* Matth. 17, 9? Nonne fatente ipso Horo (vide supra, sect. 2, num. 28), Jesus erat vir optimus et sinceri cordis, maximaque erga alios benignitate præditus? Cur ergo tam turpiter discipulos suos decepit, eos confirmando in errore, se divina virtute fuisse transfiguratum, cùm tamen hec transfiguratio tantum fuerit effectus naturalis radiorum solis et luna, accidente sonnolentiā suorum discipolorum, qui cum ipso in monte erant? Nonne hic patet manifesta contradictione?

107. Scholion I. Cùm Woolstonus et Horus Celsus in impietate impudentissimè secuti sint, ideo mirandum non est, si sacra Christi transfiguratio tum Celsi, ut constat ex Origenè contr. Cels., n. 16, tum Woolstoni et Horo tantopér odiosa fuit. Certè Woolstonus adhuc plura alia impia, futile atque inepta congerit, que sive illa judicii ratione contra transfigurationem Domini congerit, queque Cl. Thomas Cerboni recenset, et insigniter refutat Theol. revelat. I. 5, q. 1, art. 2,

naviculam, cessavit ventus. Ex quā totà narratione S. Mathei 14, 26, 35, luculentē patet, quod navigantes Apostoli tunc, nimurū *quarā vigiliā noctis* (1), visus sati dignoscere poterint, utrum Christus reverè super mare ambulet. Certè S. Petrus de hoc miraculo its convictus fuit, ut ipsem, adjuvante divino magistro, idem attentare auderet.

Verum opponit Horus loc. cit., et querit: *Cum Marcus et Joannes de hac ambulatione Petri super aquas ad Christum altum silent? Sed ego vicissim ex adversario quero, cur nolit Mattheo credere, qui dictam Petri ambulationem super aquas adeò distinctè enarrat et testatur? Nonne Mattheus (quæcumque Marcus et Joannes) erat oculatus testis dictæ ambulationis Petri super aquas ad Jesum, cuius auxilium imploravit? Sed piget ulterius rei tam demonstrare immorari. Qui plura de ambulatione Jesu et Petri super aquas scire desiderat, consulat Salmeronem, loc. cit. tract. 28, aliosque interpres S. Scripturæ.*

108. Scholion II. Qui plera ad convellendas incredulorum contra transfigurationem Christi cavillationes et calumnias perdonare nōesse cupit, consultat S. Thos. 3 part. q. 43, cardinales Lambertini et Gotli de hoc mysterio disertè loquentes et S. Thomas vestigia sequentes, Gravesonum de Mysteriis et An. Christi, Salmeronem, de Miraculis Christi tract. 35 et seqq., aliosque interpres passim. Ab istis enim ex instituto exponitur transfigurationis ostio, modus, tempus, locus, causa et circumstantiae.

109. Quares XXVI : *Quid Horo respondendum negant, ambulationem Jesu super mare (Math. cap. 14 Marc. cap. 6, Joan. cap. 6) fuisse miraculosam?* Resp. hoc fuisse verum miraculum; impudentissimè negat Horus dicens, Jesus non reipsè super mare, sed in ripa oppositâ ambulasse, ita ut discipulis in navi existentes per fallaciam opticanam videbetur super mare incedere et ad ipsos appropinquare, donec navis subito ad littus appelleret, canique Jesus ingrederebatur; hec autem omnia naturaliter, seu sine miraculo fieri posuisse. Verum, si narratio ambulationis Christi super mare ab Evangelistis facta ritè consideretur, mox patet, alteram illam narrationem Horis esse planè frivalm et confutat. Quis enim credit aciem oculorum in Apostolis tunc adeò fuisse obtusam et stupidam, ut non adverterent Jesus non super aquas, sed in littore posuisse, cum eum in nave reciperent? Præterea, sat temporis suppetebat Apostolis, ut se de veritate hujus rei certiores redderent. Nam cùm Christum quartā vigiliā noctis eminus super aquas ambulare consiperent, turbati sunt, dicens: *Quia phantasma est.* Et pri timore clamaverunt. *Statimque Jesus locutus est eis, dicens: Hobete fiduciam; ego sum; nolite timere.* Respondens autem Petrus (ex desiderio scitò et sine longiore mora conjungendī magistro suo) dixit: *Domine, si tu es, jube me ad te venire super aquas.* At ipse ait: *Venit, et descendens Petrus de navicula, ambulabat super aquam, ut veniret ad Jesum.* Videns verò ventum validum, timuit; et cùm capisset mergi clamavit dicens, *Salvum me fac.* Et continuò extensis Jesus manū, apprehendit eum, et ait illi: *Modica fidei, quare dubitasti?* Et cùm ascenderint in

(1) Quarta vigilia noctis incipiebat horā tertią post medium noctem, et durabat usque ad sextam matutinem, Vide Lallement, *moralis Expositiones in Matth. cap. 14 v. 23.*

dici, Christum effecisse, ut exigua portione panis et aliquot piscium tot hominum milia saturarentur. Verum resp. et cura. Cl. Thoma Gerboni, loc. cit. n. 11, ita argumentor: Vel de eo miraculo serm est, quo Christus quinque panibus et duobus piscibus satiavit quinque milia virorum; vel de altero, quo Christus septem panibus paucisque piscibus quatuor milia virorum saturavit? Si de priori loquamur, turbas, postquam audierant Jesum in locum desertum secedere, cum secutas fuisse pedestres de civitatibus, quia videbant signa que faciebat super his qui infirmabantur, et tunc Jesum miserum esse eis, et curasse languidos eorum, atque copisse illos docere multa, ex Evangelistis novissimus. Quare mirum non est, si quinque milia hominum Christum secuta fuerint; nam hac multitudine ex vicinis civitatis et convenire facile poterat, et ut convenienter, illius miracula et celestis doctrina pabulum divinum cloquii sui suavitas ac energia efficerant. Et profecto qui quotidiana experientiam attendit, probè novit frequentes plenarium confluxus populorum fieri, quotiescumque aliquis in publicum prodit, qui aut insolitas artes suas, aut nova spectacula exhibet. Quidni ergo major hominum multitudine concurrevit, si quis aliunde sanctitate vita conspiciebus, mirabilia produceret opera, et gravissimis infinitates vel sola voce, vel manu impositione sanaret? prout à Christo factum esse Evangeliste concorditer attestantur. Si autem sermo sit de altero miraculo, quo Christus septem panibus paucisque piscibus quatuor milia virorum saturavit, pariter observandum est quod tune adducit fama miraculorum Christi, Matth. 15, 30, 51, accesserunt ad eum turbes multae, habentes secum mutas, cacos, claudos, debiles et atios mutos; et proferant eos ad pedes ejus, et curvati eos, ita ut turba mirarentur, videntes mutos loquentes, clados ambulantes, cacos videntes: et magnificabant Deum Israel. Unde iterum non mirandum est, quod magno numero accesserint, et diutius Christum docentem patiente audierint. Plura contra futiles Woolstoni arguitas, quibus memorata Christi miracula impugnare coepit, invenies apud Cl. Thomam Gerboni loco citato.

412. Porrò aliud effigium querit incredulus auctor de l'histoire critique de Jésus-Christ, qui miraculum, quo Christus paulis panibus atque piscibus quinque milia virorum satiavit, impugnat, et hanc rem naturaliter ita explicare conatur. Apostoli, inquit, per collectionem clemosyam magna panum copiam obtulerunt; præterea, cum ascenderent in navem, et abiarent in desertum locum seorsum, Matth. 6, 52, capturā piscium delectabantur; hæc autem omnisciētate Jesu ex compōsto facta sunt, ita ut ingruente vespere tota preparatio ad faciendum illud fictitium miraculum multiplicationis panum et piscium facta fuerit, quia tamē populus, qui Christum secutus est, id adverterit, qui proīn non per miraculosum panum ac piscium multiplicationem, sed panibus et piscibus jam ante collectis et preparatis, sine miraculo saturatus est. Ita ille incredulus.

Sed an quid magis ridiculum et inane fingi potest,

quam sit iste modus miraculū, de quo agimus, clendi, illudque in eventum merē naturalem deformandi? Quis enim prudens credat, tantam panum et piscium copiam, que quinque milibus virorum saturandis sufficeret, jam paratam effugisse populi oculos et observationem, dum Christus acceptis quinque panibus et duobus piscibus, aspiciens in colum benedixit, et fregit, et dedit discipulis panes, discipuli autem turbis, Matth. 14, 19? Quis, inquam, credat, ingenue illam panum ac piscium multitudinem jam ante preparatam, nullo modo à turbis que Christum sequantur, fuisse observatam? Imo potius contrarium manifestum erat omnibus, minimeque dubitabili, escas illas à Christo miraculose multiplicatas esse. Unde eum tanquam magnum prophetam venerabantur, volebantque ipsum facere regem: Illi ergo homines, cùm vidissent quod Jesus fecerat signum, dicebant: Quia hic est rex prophetarum, qui venturus est in mundo. Jesus ergo cùm cognovisset, quia venturi essent, ut parent eum, et facerent eum regem, fugit iterum in montem ipse solus, Joan. 6, 14, 15.

Scholion. Hand absimilis et risu digna erat explicatio illius lucis bellicis, de quo Cl. Bullet loc. cit. narrat, quod in cœtu hominum protérve dixerit, manu ad cibos Israhelitas de celo decidūm esse meran fabulam. Moyses enim, inquietus incredulus ille miles, panes occulte apporari curabat, et rumorē in rūdissimum Israhelitarum populum spargebat, eos esse de celo lapsos. Verum Bulletus, qui in cœtu illo præsens aderat, respondit bellū duci in hunc modum: « A duce bellico, qualēm in te vener, quique pluribus expeditionibus bellicis, in quibus octoginta aut centum milia militum in aciem educantur, interfueristi, talēm dicta rei explicationem nemo satis piecūtāset. Videl enim laud dubius dominatio tua stupendam multitudinem curram, quā ad convehenda alimento totum milium militum requireatur; hancit; vidi longam eorum seriem unum alterumque militare via publice occupantem. Paucis: Estne possibile, tantum virtutum copiam adhuc, aut apporari, quin id observeretur? fuisse possibile, Moysen per 40 annorum tempus pro alēndā diuinum millionum hominum multitudine potuisse vivere etū accersere, quin id ab ullo Israhelitarum unquam observatum fuere? Quantumcumque res illi fuerint, ad id observandum non opus erat acī ingenio, sed solis oculis; oculos autem eum Israhelita habeant. » Ita Bulletus, et recte quidem ad obturandum os incredulus homini.

413. Quares XXVIII: « Quonodo apparet antilogie, aliquid incredulorum cavillationes contra miraculum resurrectionis Christi congesta dissolvenda sint? » — Antequam respondeam, quedam benigno lectori presignificantia cui in memoria revocanda censeo. Ac imprimit observo, circa controversiam inter miracula Christi eminere gloriosam ejusdem anastasis, ceu basin fidei nostre, juxta illud D. Pauli, 1 Cor. 15, 14: Si autem Christus non resurrexit, inanis est predicatio nostra; inanis est et fides

autem et Lucas illarum expressam faciunt mentionem — Resp. et similiiter dico nullam hic subesse contradictionem. Ex eo enim quod Joannes de hac preparatione mulierum silent, non sequitur quod eam neget; sed hoc unice inferatur quod aliqd omittat quod jam Marcus et Lucas retulerant. Neque talis omissione miranda est, quia scopus S. Joannis in conscribendo Evangelio suo non erat omnia repetere que ali Evangeliste ante ipsum scripsere, sed potius supplere id quod ab aliis omisum, et supplementum esse censuit, prout Eusebius, Hist. eccles. lib. 5, cap. 24, testatur, de S. Joanne Evangelista ita scribens: « Perlati jam in omnium, ipsiusque adeo Joannis notitiam supradictis tribus Evangelii (Matthæi, Marci et Luca), approbavisse ea Joannem, et veritatem scriptorum suo testimonio confirmasse dicitur (ad)eoque etiam approbavit ea quod Marcus et Lucas de illis mulieribus asserebant; solam vero narrationem earum rerum, quas Christus circa prædictationem initium gesserat, desiderasse... Ilis de causa aiunt, Joannem ab amicis rogatum, et temporis ipsum, quod superiores Evangeliste silentio prætermiserant, et res tum a Servatore gestas, eas videlicet quas Joannis Baptiste carcere precepabant, in Evangelium suum coniungisse. »

§ I. — Antilogia apparet tales.

414. Antilogia I. Lucas, cap. 23, v. 54, ait: *Et dies erat parasceves, et illecessebat sabbatum... et reverentes mulieres de sepulcro Christi paraverunt aromata et unguenta. Apud Marcum, cap. 26, v. 1, è contra legitur: Et cùm transisset sabbatum, Maria Magdalene et Maria Jacobi, et Salome euerunt aromata, ut reverentes uerentur Jesum. Quomodo hec consentiunt? quomodo mulieres illecessentes sabbato revertentes potuerunt parare aromata, quæ transacto sabbato primum emerunt? — Resp. et dico, vel paraverunt apud S. Lucam idem esse, ac parare copernit, ita ut sensus sit: Cùm sabbatum illecessebat, seu proximum cset ut inciperet, mulieres illi aliqua aromata et unguenta parare copernit; sed sabbato ipso ut loc. cit. mox adiutor, sibi erunt secundum mandatum, id est, queverunt, nihil egerunt ob mandatum legis prohibitiōnem omne opus. Cùm autem transisset sabbatum, quod solis occasu terminabatur, alia aromata vesperi emerunt, ut cum illis qui prius paraverant, et solo satis non erant, uerent proximo mane corpus Christi in sepulcro. Nulla igitur adest contradictione; Lucas enim de inchoatiis aliquorum unguentorum preparatione, Marcus è contra de ultimo coruadem complemeto loquitur. Vide Menochium, Commentar. in Mare. 26, 4, item antilogia 9 solutionem infra a nobis affordendam.*

415. Antilog. II. Juxta Joannis Evangelium Josephus ab Arimatheo, et Nicodemus mox Iudeorum Christi corpus sepelunt, ne illa occurrat mentio mulierum ad illud ungendum se preparantum; Marcus

(1) Spinoza, Epist. 22 et 24 ad Henricum Oldenburgum, resurrectionem Christi non literaliter, sed solim allegorice scipit. Fateretur quidem Evangelistas credidisse Christum revera surrexisse, et ad celum ascendisse, sed addit, in hoc Evangelistas, salva Evangelii doctrinā, potuisse decipi.

(2) Part. 5. Introduct. in S. Scriptur. sect. 1, quæst. 6, § 2, num. 105.

(3) Theol. revelat. tom. 2, I. 5, quæst. 1, articul. 2, § 4, prop. 1, pag. 454, 463.

(4) Catechismus Phil. tom. 2, n. 524 et seq., p. 234 edit. Leod. an. 1805.

(5) Tom. 5 de Religione, artio. 2, Conclus. 7.

autem et Lucas illarum expressam faciunt mentionem — Resp. et similiiter dico nullam hic subesse contra dictiōnem. Ex eo enim quod Joannes de hac preparatione mulierum silent, non sequitur quod eam neget; sed hoc unice inferatur quod aliqd omittat quod jam Marcus et Lucas retulerant. Neque talis omissione miranda est, quia scopus S. Joannis in conscribendo Evangelio suo non erat omnia repetere que ali Evangeliste ante ipsum scripsere, sed potius supplere id quod ab aliis omisum, et supplementum esse censuit, prout Eusebius, Hist. eccles. lib. 5, cap. 24, testatur, de S. Joanne Evangelista ita scribens: « Perlati jam in omnium, ipsiusque adeo Joannis notitiam supradictis tribus Evangelii (Matthæi, Marci et Luca), approbavisse ea Joannem, et veritatem scriptorum suo testimonio confirmasse dicitur (ad)eoque etiam approbavit ea quod Marcus et Lucas de illis mulieribus asserebant; solam vero narrationem earum rerum, quas Christus circa prædictationem initium gesserat, desiderasse... Ilis de causa aiunt, Joannem ab amicis rogatum, et temporis ipsum, quod superiores Evangeliste silentio prætermiserant, et res tum a Servatore gestas, eas videlicet quas Joannis Baptiste carcere precepabant, in Evangelium suum coniungisse. »

(1) In Dominica Pasche, § 2, pag. 422, 426, edit. Augustan. an. 1772.

(2) Tom. 2 in 5 part. D. Thomas, disp. 49, sect. 2, a et 4.

sed duxerat apparenter talis. Neque Horus aliquine creduli afferendo has antilogias novum quid proferunt; cum easdem Suarez, loc. cit. sect. 5, Barradius, tom. 4 Comment. in Concordiam et Historiam 4. Evangelistarum, 1. 8, cap. 5, Maldonatus, Comment. in Matth. 28, 5, aliique celeberrimi doctores et interpres S. Scripturæ, præter Cæsarem Calino in Biblicâ historiâ 1. 8, cap. 19, jampridem luculentè dilucidarunt. Certe, si et diverse apparitiones, et diversi Angeli, et diverse mulieres inter se probare discernantur, omnis illiœ antiloga seu contradictione evanescet, prout ex dicendis patebit. Ceterum non sine speciali divina Providentia consilio factum est, ut circa ejusmodi visiones nomilla apparentes antilogia occurrent; ne scilicet Evangelista existimarentur ex condicio hanc historiam confinxisse, id quod increduli hodie dū assenserunt. His prenotatis,

Ad primum, resp. et dico cum Suario, loc. cit., Tirino, Comment. in Luc. 24, 4, et aliis, *duos viros*, idest, Angelos formâ virili apparentes (de quibus apud S. Lucam loc. cit. sermo est), fuisse diversi ab illo Angelo, quem Mattheus et Marcus loc. cit. dicunt autem separantes apparuisse. Duo enim illi viri non erant extra, sed intra sepulcrum, ut confirmat S. Joannes, cap. 20, 12, de Magdalena dicens: *Et vidit duo Angelos in albis, sedentes unum ad caput, et unum ad pedes, ubi postum fuerat corpus Iesu.* Verum haec magis elucet in re in responsive ad tertium. Inter nos nobis sufficit, quod juxta sententiam Suerii, Tirini, etc., modò recensitam, nulla contradictione detur inter Mattheum et Marcum loc. cit. loquentes de uno Angelo, et inter Lucam loc. cit. loquentes de duobus. Lucas enim loquitur de Angelis diversis ab illo Angelo de quo Mattheus et Marcus loc. cit. loquuntur.

Ad secundum, resp. et dico cum Maldonato, Cornilio à Lap., etc., vocem *stare non semper significare rectum corporis vel persone situm, sed solam eum presentiam, sive recto situ consistat, sive sedeat, sive jaceat.* Sic de Magdalena ait Lucas, cap. 7, v. 58: *Stans retrò (hoc est, jacens seu provoluta) secis pedas eius lacrymis caput rigare; pedes eius ex capitib⁹ capit⁹ sui tergebat; et oscularib⁹ pedes eius.* Non enim creta erat, sed ad Christi pedes provoluta, cùm eos lacrymis rigaret, capillis tergeret, ungere, oscularetur. Similiter ergo verba illa apud Lucam 24, 4: *Ecce duo vii steterant secis illas, solum significant presentiam, sive quid two Angeli presentes fuerint, seu apparuerint illis mulieribus.* Præterea illi duo vii (ut jam supra ad primum dicti) erant diversi ab illo Angelo quem Marcus dicit *sedisse super lapidem;* ergo nulla hic est contradictione. Taceo alias alliorum responses, quibus eandem antilogiam apparenter tamen dissolvere student, et quas Maldonatus eruditè recenset.

Ad tertium, resp. cum Suario, loc. cit., et in primis suppono ex S. Cyrillo Jerosolymitanio, cateschi 4, et Buchario, l. de Descriptione terra sancta, in prima parte, cap. 7, in sepolcro Domini duplice fuisse speluncam, alteram exteriorem (quam S. Cyrilus appellat

vestibulum sepulcri), alteram interiore, in qua excisum erat sepulcrum, atque ante hanc speluncam interiorum ostium fuerat monumentum, ad quod lapis illi adiulitus, quo sepulcrum Domini clausum dicitur in Evangelio. Hoc ergo supposito, facili tollitur objecta nobis antiloga tercia. Angelus nimis illi, de quo loquuntur Mattheus et Marcus loc. cit., qui lapidem removerat ab ostio interioris speluncæ, sedique super eum, possum ex parte exterioris speluncæ, sic erat extra sepulcrum Domini (hoc est, extra interiorum partem speluncæ), ibique visus et locutus est mulieribus *introvenibus in monumentum*; videlicet in primam partem speluncæ; cum verò mulieres, mox eadem Angelo, ingressæ fuissent sepulcrum, ibi, hoc est, *intra speluncam* interiore videbant duos viros, seu duos Angelos in ueste festigati, ut ex Luce et Joannis textibus supra citatis ostendit; dum enim Marcus de uno tantum Angelo mentionem facit, plures non excludit, neque duos fuisse negat.

Corollarium. Eadem est apparito, idemque Angelus, de quo Mattheus et Marcus loc. cit. loquuntur, ut Suarez cum D. Augustino, 1. 3 de Consensu Evangelistarum, cap. 24, Theophylacto, et aliis doctœ ac probat ex similitudine circumstançiarum. Ut ergo illiœ Evangelista describit Angelum sedentem, et induitum ueste candida, et loquentem ad feminam eisdem ferè verbis. Neque illa est dissonantia in eo, quod Mattheus significet Angelum fuisse *extra sepulcrum* sedentem super lapidem, Marcus autem indicet Angelum visum fuisse *intra sepulcrum*; dum ait: *Introventes in monumentum, videbant juvencum, etc.* Ut enim omissum alias expositiones, quas Suarez loc. cit. refert, sufficit jam data explicatio, quae etiam idem auctor optimam et concordiam censem, scilicet vocem *introventes* significare, quod ingressæ fuissent mulieres primam seu exteriorem speluncam, et ibi videbant Angelum sedentem super lapidem revolutum et positum ex parte dextræ exterioris speluncæ, qui propter hæc ratione mulieribus apparuit, eisque locutus est *extra sepulcrum*; hoc est, extra speluncam interiorem, et tamen erat *intra sepulcrum* seu speluncam exteriorem *sedens in dextris*, seu dextro latere sepulcri. Ex qua loci descriptione, inquit Suarez loc. cit., intelligitur illam exteriorem partem speluncæ respecta diversorum dicti posse esse extra et intra sepulcrum. Etenim si per sepulcrum intelligamus, in exteriore specum, ubi positum fuit corpus Domini, et reliqua... pars dexter exterior, et qui in illa fuerit, dicetur esse extra sepulcrum; si autem per sepulcrum seu monumentum intelligamus totam illam speluncam, sive qui fuerit intra priorem (seu prius) partem ejus, dicetur esse intra sepulcrum.

Aliam adhuc ex superabundanti responsione additum Cornelius à Lap., negans omnino suppositionem, quid illa vox *introventes* apud Marcum necessariò intelligenda sit de actu ipso perfecto introitis in monumentum, atque memoriam vocem posse intelligi de voluntate et actu inchoato introitis, ita ut mulieres adhuc extra monumentum fuerint, ibique Angelum

sedentem super lapidem viderint. Verba Cornelii sunt: « Quare quod Marcus ait, *Introventes monumentum*, sic accipe, quasi dicere: Cum pararent vel inciperent ingredi monumentum; nequid enim illud inde gressus erant, sed adhuc extra illud erant, ibique viderunt et audierunt Angelum, ut habet Mattheus. *Introvi* enim hic, ut et alibi, significat actum in chostum, non perfectum. Juxta hanc autem modis laudati interpres explicationem apprensos contradicto inter Mattheum et Marcum loc. cit. omnino corrunt et evanescent, prout ex clarum est.

117. Antiloga IV. Apud Lucam, cap. ult. v. 10, Magdalena aliquæ mulieres Petrum atque exteris discipulis Christi resurrectionem nuntiant; apud Joannem verò, cap. 20, v. 18, sola Magdalena hoc nuntium discipulis attulit. Nullane in his contradicunt? Resp.: Nulla replus, sed solam appetente talis. Nam S. Joannes non dicit quid *sola* Magdalena hoc nuntium discipulis attulit, sed tantum ait: *Venit Maria Magdalene annuntians discipulis, etc.* Nentiquam autem negat, quod idem nuntium confirmatione fuerit à mulieribus reliquis, de quibus S. Lucas loc. cit. expressè ait: *Erat autem Maria Magdalene, et Joanna, et Maria Jacobi, et extere, que can eis erant, quæ dicebant ad Apostolos huc, scilicet Christum resurrexisse.* Porro integrum Dominice resurrectionis historiam, sive totam rei seriem, quo ordine et modo Christus rediivis Maria Magdalena et aliis mulieribus apparuit, et quomodo hæc resurrexitio Domini Apostolis annuntiavit, Suarez loc. cit. sect. 3 et 4, perquam eruditè recenset.

118. Antiloga V. Christus apud Mattheum, cap. 28, v. 9, videtur indicare, quid Magdalena et reliqui mulieres Christum longius delimerint, et ejus pedes cum prolixiore mora amplectare sint. Resp.: Nego illatum. Nam haec phrasis, *Tenerē pedes dilectus et adorare*, per se loquendo non significat longiore illius, qui adoratur, detinentionem, vel longiore adorantis apud eum, quem adorat, moram, sed solam indicat exhibitionem seu signum reverentiae erga alterum. Ut enim Maldonatus eruditè ostendit, erat inter Judeos reverentia et adoratio genus, præseriat mulierum erga viros, pedes tangere; sicut, Exod. 4, 25, Sephora pedes tegit, quasi deprecabunda, et mulier illa Sumatris, 4 Reg. 27, cum ad Eliseum venisset, ejus pedes tegit, orans ueniret, et filium suum mortuum suscitaret. Quemadmodum etiam apud Grecos, teste Homero Iliad. lib. 1, v. 500, adoratur genus tangebant.

Kai ja πάρος ἀντονούσθετο, καὶ οὐδὲ γένεται,
Et ante ipsum sedet, et prehendit genita,
inquit Gracchus ille poeta: de quæ consuetudine, et ejus origine multa Plinius, lib. 41, cap. 43, disserit. Certe Christus Mathe. loc. cit., non legitur apud Magdalenan et reliquis mulieribus, dum eis in via apparuit, moras traxisse, sed potius mox eas dimisit, ut Apostoli nuntiant, quid Dominum in Galilea visuri sint: *Ecce Jesus occurrit illis (mulieribus) dicens: Aete. Illos autem accesserunt et tenerunt pedes ejus (textus syriacus habet: Prehenderunt pedes ejus), et ade-*

raverunt eum. Propreterea ergo tenuerunt seu tetigerunt pedes ejus, ut adorarent.

119. Antilogia VI. Secundum Mattheum Christus redivivus Magdalene redeuntem in urbem; secundum Joannem autem eidem stanti ante fores sepulcri apparuit. Resp.: Jam supra in responsione ad antilogiam quinam statim ab initio ostendimus, omnem discordiam inter citatos hie textus Matthei et Joannis vanescere, si rit distinguantur duae apparitiones Christi, quis Magdalena habuit.

120. Antilogia VII. Juxta Mattheum et Marcum, Christus tum per Angelos, tum per mulieres moneri iubet Apostolos, ut in Galileam abeat, ubi ipsum visuri essent; apud Lucum verò narratur, quod Christus apparuerit Apostolis Ierosolymam. Resp. cum Cornelio à Lap. et aliis, ac dico, nullam hie realm esse antilogiam seu contradictionem inter Evangelistas. Qui enim loquuntur de Christi in Galilaea apparitione, nulli negant euudem etiam Ierosolymis apparuisse; sed in hoc sollemnitate different, quod Mattheus et Marcus de visione magis solemni loquuntur, utpote que in Galilaea (I) plusquam quinque annis discipulis facta est; Lucas verò aliam minus sollemnem commonet, qua ipso resurrectionis Dominicam die, congregatis Apostolis, et iis discipulis, qui tum Ierosolymum cum Apostolis commemorabant, obligit.

121. Antilogia VIII. Juxta Mattheum, Marcum et Lucan plures mulieres, juxta Joannem verò sola Magdalena visendo sepulcrum Domini Angelos viderit. Resp. et quero similiter ego, cur Joannes sola Magdalena ad monumentum venisse dicat, cùm ceteri Evangeliste plures mulieres venisse dixerint? Nimirum (ut iam supra in solutione secunda antilogiae apparet talis de S. Joanne observavi) non sicut Evangelisti propositum, omnia penitus commumerare. Sic, e. g., plures juxta crucem Christi mulieres erant; multi etiam viri, ut Lucas indicavit: Mattheus verò tres tantum nominavit mulieres, virum nullum. Eadem ratione Joannes solum Magdalene mentionem facit, quod venerit ad sepulcrum Domini, et Anglos viderit. Egit autem Magdalena haud dubie in visendo sepulcro praeceptis officii partes, et omnium aliarum mulierum, ad illud venientium nobilissima. Quod vel ex eo intelligitur, quod ceteri Evangeliste, cùm plures mulieres visentes sepulcrum Domini nominant, eam semper primae loci ponunt, ut videre est apud Mattheum, Marcum et Lucam.

Corollarium. Cesset impetus Horus mirari diversitatem quatuor Evangelistarum in nominandis mulieribus sepulcrorum Christi visentibus, dum in detectando suo opere sarcasiticè ita ait: *Mattheus tantum duas mulieres ad sepulcrum accidentes novit, Mariam et Mariam Magdalenan, Marcus è contra loquitur de tribus illuc venientibus Mariâ, Mariâ Magdalene et Salome, Lucas*

(I) Cor. 15, v. 6, de Christi apparitione in monte Galilee fuisse disserit Barlaeus, tom. 4, in Concordiam et Historiam 4 Evangelistarum, l. 9, cap. 6.

rem adhuc metu novit, et narrat illas mulieres, que Domino in Galilæa inscribant, et cum Hierosolymam euentum seruit sunt, cùm aliquot insuper alias ad sepulcrum perrexisse. Joannes verò nullam aliam, quam manu ad sepulcrum ferit, novit, nisi unam Mariam Magdalenan. Nimirum non attendit, aut attendere nolit incredulus ille blatero, quod, dám unde Evangelista unum vel alteram mulierem ad sepulcrum Domini venientem nominat, id est alias mulieres ab aliis Evangelistis nominatas non excludat, neque inficiat, his pariter ad sepulcrum venisse. Nulla igitur hie est contradictione, ut ex supra dictis satis constat.

122. Antilogia IX. Circa tempus adventus mulierum ad sepulcrum Domini manifesta inter Evangelistas videatur esse contradictione. Nam S. Mattheus, 23, 1, ait, quod vesper sabbat, quoniam faciet in primi sabbati, venerit Maria Magdalena, et altera Maria videre sepulcrum. E contra Marcus, 16, 2, ait de mulieribus: *Et valde manus et sabbato venuimus ad monumentum, orto jam sole.* Porro Joannes rem ita scribit, cap. 20, v. 1: *Unda autem sabbati Maria Magdalena venit mane, cùm adhuc essent tenebrae, ad monumentum. Ex quibus deinceps tale deducunt argumentum: Omnes scimus, manu opponi vesperi, ac tenebrosa orto jam sole; atqui sic loquuntur Evangelistae: ergo manu iste contradicunt.* Resp. et omisso aliis responsibus dicto cum Cornelio à Lap. respire seu vesperam sabbati esse noctem, quoniam sequatur sabbatum, et quia nos tunc sit, id est, terminatur et desinit in lucem in primi sabbati (1), id est, mane diei Dominicæ, quae prima dies est in hebdomada. Ita Nyssenus Orat. 2 de Resurrectione, S. Augustinus, lib. 3 de Consensu Evang. cap. 24, Theophil. Euthymius, S. Thomas, et ali. Id etiam patet ex Marco, qui clarè ita rem explicat, cap. 16, v. 1, dicens: *Et cùm transisset sabbatum... valde manus et sabbato venuimus (mulieres) venimus ad monumentum, orto jam sole.* Item ex Lucâ, capit. ib. 25, 34, ita loquente: *Et revertentes (mulieres a Christo jam seputro) paraverunt aromata et unguenta (id est, ut illud) paraverunt aromata et unguenta* (id est, ut illud).

(1) Hie observandum, quod vox *sabbatum* in S. Scripturâ vario sensu accipiatur. Non enim semper significat ultimam hebdomadæ diem, quoniam Iudeus generaliter sacra erat, et nostrani diei Dominicæ immutata praecepsit, sed etiam sumit prototab hebdomadæ seu septimana. S. Luk. 18, 45, Phariseus ait: *Jesu bis in sabbato*, id est, in hebdomada, à potoro enim die tota hebdomada precavatur sabbatum. Unde textus arabicus habet: *Jesu duabus diebus in anni hebdomada*. Ob eandem rationem vox ista, *sabbatum* interdum pro quibus die hebdomadae soecum spectata sumitur. Nam sicut septem dies hebdomadae dicuntur ferme hoc ordine prima, secunda, tercia, quarta, quinta, sexta, septima feria, sic ab Hebreis sabbata dicuntur hoc ordine, prima sabbati, vel sabbatum, secunda sabbati, et sic de reliquis. Igmar, dum S. Mattheus ait, sanctas mulieres *vespera sabbati*, que loeschit in primi sabbati, venisse ad sepulcrum, primo loco intelligit vesperam feria septimana, que etiam à nobis sabbatum dici solet; per primam sabbati vero designat Dominicam diem, qua Christus resurrexit. Similiter, quando S. Marcus, Lucas, et Joannes loc. cit. dicunt, illas mulieres et sabbati, vel und sabbatorum venisse ad monumentum, semper sensus est, eas venisse prima die Dominicæ.

parasceves seu ferie sexte statim post mortem et sepulcrum Christi ad eum angendum parare expectum aroma et unguenta); et sabbato quidem siterunt (hoc est, quieverunt) secundum mandatum; unde autem sabbati (id est, prima die post sabbatum, puta Dominicâ quâ Christes resurrexit) valde difficultate venerant ad monumentum, portantes que paraverant, aroma. Confer hinc quoniam is, quod supra ad dissolvendum primam antilogiam diximus.

123. Instant. Marcus loc. cit. dicit, mulieres venisse ad monumentum, *orto jam sole*; è contra Joannes loc. cit. ait, eas venisse, cùm adhuc tenebrae essent. An ortus sol, et tenebrae inter se non pugnant? Resp.: Hec nonquidem inter se pugnant. Venerint enim sancte mulieres ad monumentum orto quidem jam sole, sed nondum plene, adiisque cùm adhuc tenebrae aliquae essent, quales sunt, quando adhuc diluculum vel aurora est. Aurora enim est confusio lucis et tenebrarum, quando nebulos sole, sed radiis ejus ad menses reflexus apparuerint, adhuc aliquae in aere restant tenebrae. Unde illud apud Marcus, *orto jam sole*, non est sic accipientium, quasi sol jam tamen visus esset super terram, sed quod radios suos et splendorum aliquem in terram reflexum spargere coepit, prout S. Augustinus loc. cit. expressè docet. Idem S. doctor Isidore S. Marcellino non his verbis citat, *orto jam sole*, sed, *oriente jam sole*, addens sensum esse, cion colsum ab orientis parte jam albercent ob solis visitationem. Similiter, teste Calmeto, Complutensia greca exemplaria legunt: *Gem janjam sol ortus esset, hoc est, oritur via sole. In quo hoc ipsum indicat ipsa S. Marcus loc. cit. appensus particulas valde mane, hoc modo: Et valde mane... venient ad monumentum, orta jam sole.*

Prateret alia siccum responsio dari potest cum Dionysius Alex. Epist. ad Basilidem, Calmeto Comment. in Matth. et Marc., et aliis, atque dicit, tenebras adhuc fuisse dum mulieres illi domo et urbe egressae sunt; lux autem et sol ortus, cùm ad monumentum venerent, scie facile memorati Evangelistæ Marcus et Joannes inter se conciliantur.

124. Antilogia X. Christus juxta Marcum, cap. 8, v. 51, prædicti, se post tres dies resurrectum. Unde principes sacerdotum et Pharisei, teste Mattheo, cap. 27, v. 63, ad Pilatum dicent: *Dominus recordari sumus, quia seductor ille dixit adhuc vivens: Post tres dies resurgam.* Sed iuxta alium locum Matthei, nempe cap. 46, v. 51, Christus prædicti se die tertia resurrectum. An non est contradictione, praedice: *Christus post tres dies resurgent*, hoc est, post tres dies à morte sua elapsos resurgent, et: *Die tertia (hoc est, non post completos tres dies) resurgent.* Prateret ex ipsa historiæ evangelica liquet, Christum non resurrecte post tres dies. Nam die Veneris mortuus est, et summa mane diei Dominicæ resurrexit. Resp.: Non solus nulla hic est contradictione, sed neque est magna difficultas, objectos textus inter se conciliandi. Tollit enim dubius veritas, si dicimus, *Post tres dies, nil aliud indicate.* quoniam tertia die sumendo minirum partem pro toto, seu partem diei pro totâ die, ut non raro per figuram synecdoches, ex more numerandi apud Hebrewos institutum erat. Sic in libro Levitici, cap. 12, v. 5, Deus die octava iubet circumcidere puerum. Lucas vero de circuncisione Christi scribit, cap. 2, v. 21: *Postquam consummatus sunt dies octo, ut circumcidetur puer.* Atque Servator non est circumcisus post diem octavum, verum ipsa die octava. Prateret ex ipso loco S. Matthei cap. 27, qui est contra nos allegatus, nostra responsio potenter confirmatur. Nam ibi principes sacerdotum et Pharisei, postquam Pilato indicaverunt, dixisse Jesum, post tres dies ad vitam se redditum, nihil amplius à preside petebant, quoniam ut sepulcrum jubetur custodiiri in tertium diem: *Iude ergo custodiri sepulcrum usque in diem tertium*, Matth. 27, 64. Non dixerit: *Usque in diem quartum*, etc., sive usque post diem tertium completus et finitus. Ex quo patet, vulgariter ratione loquendi inter hos modos loquendi non esse reale discordi; et Christum à Scriptura iuxta modum loquendi Hebreworum rectè dici resurrexisse post tertium diem, etiam non prius post exactum in sepulcro triduum, sed tertia die rediverit ad vitam. Sensus itaque horum verborum: *Post tres dies resurgam*, est iste: *Post tres dies, non finitos, sed inchoatos, id est, intra tres dies, vel tertio post die.* Quo sensu etiam Christus apud S. Joannem, cap. 2, v. 19, ait: *Solite templum hoc, et in tribus diebus excidabo inuidum.*

125. Instant Mattheus, 12, 40, ait: *Sicut fuit Jonas in ventre cœli tribus diebus et tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terre tribus diebus et tribus noctibus.* Sed Christus non tres, sed duxat dies noctes, nimirum nocte Veneris et sabbati in sepulcro fuit; die autem Dominicæ manu resurrexit, ut ipse Mattheus cum ceteris Evangelistæ testatur. An hic non datur manifesta contradictione? Resp.: Nulla hic est realis, sed solum apparet talis antilogia sive contradictione. Antequam autem id ostendam, prius observe, Judeos dierum non nostro more ab ortu solis, verum à media nocte ordiri causivisse more Romanorum, qui illo tempore Judeos imperabant, atque in civibus quoque sumi calendarum induxerunt. Quod autem Romani diem suum computarunt à media nocte in aliis proxime sequentem medium noctem, Macrobius, lib. 1 Saturn. c. 5, Gellius, lib. 5, cap. 2, et Plinius, lib. 2, cap. 77, expresse testantur. Quod vero Judei, licet alios pariter dierum computus haberint, hoc Romanorum computu fuerint usi, deducitur partim ex jana dictis, partim ex eo, quoniam etiam ex castrenibus Romanorum horis atque vigiliis, quatuor noctis vigilias distinxerunt, ut apud Mattheum, cap. 14, v. 25, legitur. Prateret notandum quod quando Christus loc. cit. dicitur, *tribus diebus et tribus noctibus* fuisse in sepulcro, non intelligenda sint omnes tres dies ac noctes integræ, sed prima et tertia dies et noctes duxat partialis per synecdochen, accipiendo partem pro toto, quae figura in Scripturâ sepe occurrit.

His premissis, facilè explicatur, quomodo Christus tribus diebus et tribus noctibus fuerit in sepulcro. Nam sepultus est die Veneris ante solis occasum, mansaque in sepulcro usque ad medium noctem, qui pertinebat ad diem Veneris. Inde à mediâ nocte incipiebat sabbatum, quo toto permanxit in sepulcro per integrum diem et integrum noctem; successit dies Dominicæ pariter à mediâ nocte, quâ reliqua per sex ferè horas permanxit in sepulcro usque ad auroram, cum incepit lux et dies, in qua resurrexit, ita ut tota media nocte Dominiæ, et parte aliquâ aurore, sive diei et diluculi Christus fuerit in sepulcro, donec aurora crescente, magisque illucescente resurrexit. Erat enim tunc Pascha circa aquinoctium, in quo dies aquales sunt noctibus, ac proinde noctes æquæ ac dies sunt duodecim horarum. Ita Cornelius à Lap., loc. cit., cum aliis.

Corollarium. Rectè contra incredulos Hermann. Goldhagen observat, Evangelistas, quando Christum jam in tribus diebus, jam post tres dies, aut post tres dies et tres noctes, jam tertia die resurrexisse dicunt, omnes ad morem numerandri apud Iudeos tum receperunt resipissime, euodemque in sensum convenisse; id quod tum bene intellexerunt Iudei, ut nec minimò circa spatum temporis resurrectionis Dominice dubio vacillarent.

123. Scholion. Atque hæc antilogie toto hoc paragrapo 4 recensite et discussæ sunt contradictiones ille, quæ increduli tantoper jactant; è quibus D. Lessing plures videbantur inextricabiles. Verum, ut ex hacten dicitis abundè patet, leves admodum, nce reales, sed apparentes duxit hæc antilogias sunt, que veritatem historiæ evangelicæ potius confirmant quæ labefactant. Nam si Evangeliste ex fraude condicî factum resurrectionis Dominicae confinxissent, id genii apparetæ antilogias seu discrepantas non solum facile potuerint, sed et ad finem suum securius obtinendum debuissent evitare. Denique illud quoque notandum, quod D. Lessing, vir à verâ fide alienus, cum memoratas modo Evangelistarum apparetæ antilogias conciliare nequit, admittere non reformidariet, veras et reales esse hujusmodi antilogias, sed scriptæ Evangelistas, tanquam homines fallibiles et divinitus non inspiratos; per has autem minutias historiam Christi resurgentis non labefactari. Verum habuit D. Lessing in hæc sua sententia, quam altero scripto sub nomine *duplici* firmavit, continuo plures antagonistas, ex ipsiis D. Protestantibus quamvis pariter à verâ fide alienis. Hos interfuere auctor anonymous *Quelpherbyti* typis Brunswicensibus, anno 1777; D. Mascho, scholarum rector Rupini, in sua Apologiâ pro veritate christianæ religionis Hamburgi 1778, et eodem anno D. Luderwald, superintendens *Quelpherbyti*, typis Helmstadiensis.

§ II. *Aliæ argumenta, seu potius cavillationes incredulorum contra miraculorum resurrectionis Dominice.*

127. Argum. I. Si resurreccio Christi verè evenit, cur non, ut publicè in cruce mortuus est, ita etiam

spectante populo è sepulcro proditi? cur non rectâ in Synagogam penetrans se principibus sacerdotum redivivum ostendit? Numquid hoc fuisset potentissimum remedium populum et principes ad fidem in Christum convertendi? Ita cum plurimi deistis etiam anonymus ille officialis bellicus, quem jam alibi (1) citavimus, in suo scripto argutatur. Verum Resp. 4^a: Deiste hic præscribunt Deo certas conditions, quibus denique ad fidem resurrectionis habendam padiscuntur. Sed planè impium est, hominem velle Deo modum agendi prescribere; neque etiam in religione naturali querimoniarum foret finis, si qui hanc licentiam sibi permittant pretenderent, ut Cl. Goldhagen contra deistas clare ostendit. 2^a Memorate conditions requiri non possunt ut necessaria ad probandum resurrectionem Christi. Nullo enim modo consequitur: *Christus in publico coram principibus sacerdotum et toto populo non comparuit; ergo nec verè resurrexit; non apparuit Iudeis sibi inimicis; ergo neque Apostolis atque discipulis suis.* Has certè ratioinationes nullas et ignes esse nemo non videt. 3^a Præterea principes illi, et populus Iudeus tanto favore, ut Christus redivivus coram ipsis publicè compareret, se posivit indignos reddiderunt, utpote qui tot jam divinae Christi missionis signa seu miracula (2) contemplarent, et faciat etiam tali apparitione nihilominus in ipsum verisimiliter non credidissent; cum tam malitiosi fuerint, ut post acceptant à militibus certam resurrectionis Christi notitiam, eos, ne veritatem rei panderent, pecunias subornarent, Matth. 28, 11, 16. 4^a Denique, ne nos in refutanda vanâ cavillatione incredulorum longius deinceamus, istâ ratione utor. Deus evidenter nella legi tenet ut illa omnia, quecumque potest, præstare, ut homines ad veritatem ac honestatem adducat. Quero enim ex adversariis: Numquid justi plures in terrâ degerent, si Deus vel uno temporis momento sive gaudia colli, sive supplicia damnatorum nobis manifeste ob oculos ponetur? Labor nullo id posset. Cur ergo non facit, et istud maximum beneficium negat mortalibus? Quero ulterius maximè ex deistis: An non Deo longi facilissimum fuisse, clare seipsum mundo manifestare, quin ulla hominum potuisse de ejusdem existentia dubitare, aut falsas sibi de ejus perfectionibus ideas formare, aut indigneum supremæ ejus majestatis cultum exhibere? Quantum hinc fuisset inde nuntium, quantum mali impedimentum? Cur autem non ea se claritate manifestavit? Porro queri ex iisdem protest, cur Deus religionem naturalem non omni potuerit claritate, cur alias in eâ obscuritates reliquerit, ex quibus hominum vita absurdissima queque sunt in mundo consequita? Numquid et ipsi responderent, quod nos ad ipsorum questionem suprà propositem, cur Christus redivivus principibus sacerdotum

(1) Vide part. 3 Scriptura sacra contra incredulorum propagata, sect. 4, de libris Regum cap. 1, de libro 1 Reg. quesit. 17, num. 17.

(2) Inter hæc miracula etiam erant resurrectiones alie aliorum à Christo ad vitam resuscitatorum, eaque publice, videlicet adolescentis apud Naim, filia Jairi et Lazar.

et toti populo publicè non apparuerit, respondimus, scilicet nomini impiè hominem posse Deo modum agendi prescribere, aut quid deceat Deum agere vel non agere, curiosius investigare. *Incomprehensibilità enim sunt iudicia ejus, et investigatis via ejus, Rom. 11, 35, et, sicut exaltantur cœli à terra, sic exaltantur cogitationes ejus à cogitationibus nostris,* Isa. 55, 9.

128. Argum. II. Dico nequæ, qui ratione Mattheus singulas Dominice resurrectionis circumstantias tam accuratè rescire potuerit; cum nec ipse nec discipulorum aliquis, nec quemquam ex mulieribus sepulcrum visentibus tunc, quandò Christus resurrexit, præsens fuerit. Ita deistarum multi. Resp. cum Cl. Udalrico Reiss, p. 2 de veris falsis Miraculis, sect. 4, cap. 2, § 145, scholion 1, et dico, aliquis respondere, Mattheum per factam sibi divinitus revelationem ex omnia cognovisse. Verum omnis interior hæc responsive, merito dici potest, Mattheum illa significatione ex ipsiis sepulcri custodibus intelligere potuerit. Quamvis enim illis custodibus, qui *nuntiaverunt principibus sacerdotum omnia quæ facta fuerant*, Matth. 28, 11, 12, copiosa pecunia data sit, ut dicerent, discipulos Christi nocte venisse, et furatos esse corpus ejus; tamen non omnes illorum custodum, sed tantum *quidam* ad principes sacerdotum venerant, prout Mattheus ibidem expressè testatur, dicens: *Ecce quidam de custodibus venerunt in civitatem, et nuntiaverunt principibus sacerdotum omnia quæ facta fuerant.* Nihil igitur illos milites sepulcri custodes, qui non venerunt ad principes sacerdotum, nec pecunia corrupti erant, prohibebat, ne pro salvando honore suo (1) rom, ut verè evererant, narrarent, totanque per urbem divulgarent, ita ut Mattheus singulas Dominice resurrectionis circumstantias facilè intelligere potuerit.

129. Argum. III. Saltem ex visionibus rediivi Christi, que discipulis ejus, et nonnullis mulieribus facta sunt, nullum solidum argumentum peti potest. Nam discipuli fuisse rudes, ac vel idè ad deceptionem proni; mulieres verò sunt passim vivis annis aptæ, et ob vivaciorem ac frequenter perturbatamphantasiæ.

(1) Et sanè militum sepulcri custodum vel maximè intererat, rei tam stupende, que ipsis in fugam consercat, eventu se excusare, ne in gravissimas penas inciderent, sicut Romanos illis decimis militibus, qui statione suâ vel essent turpiter funeti, vel eas ex ignavia deseruerint; de quibus ponit vide ff. de re militi. Unde dubitandum non est, quin milites à Pilato interrogati, veritatem rei candide edixerint, ne si dormissent furentur, atrocibus illis ponit subjicerent. Quid autem Pilatus veritatem resurrectionis Christi probè exploratam habuerit testem præter Iustinum et slos habentes, etiam Tertullianum in suo Apologeticô adversus Gentes, ubi cap. 21, postquam de resurrectione Christi scripsit, his verbis: *Sed tunc die tertio concessum repente terrâ et mole revoluta, que obstruerat sepulcrum, et custodiam pavore disjecta, nunc apparuit discipulis, nihil in ardore reportum est, præterquam exsuscitare sepulcrum post aliud intervallo tempore.* Ea omnia super Christo Pilatus... Cessari tunc Tiberio nuntiavit. Neque studiunt sum, qui autoritatem Tertulliani quoad hoc testimoniū impugnant. Egregie enim refutati sunt a Natale Alexandro, tom. 3 Histor. eccl. secul. 1, cap. 4, et ab aliis eruditis viris.

At positivis etiam argumentis cavillum ab adversariis afflatum confutemus, et num possibile fuerit, quod ipsi inepti ac impiè suspicantur, primò quidem quod

siam facile in fraudem inducuntur. Ita Edelmannus, Orobis, Dodwellus, aliquæ hujus farine homines objiciunt. Resp. cum Cl. Udalrico Reiss, et observo, duos incredulorum cavillos hic confutandos esse; nempe quod visiones illæ fuerint non reales, sed dumtaxat phantastice; dein quod testimonium tam mulierum, quam discipulorum nullus sit roboris. Primum quod attinet, visio facta mulieribus ad sepulcrum Domini phantastica seu feminæ imaginationis factus dici non potest; cum enim lapides cernent revolutum, extimantibus corpus Christi furto esse sublatum, prout de Magdalena Scriptura Joan. 20, 13, claram testatur: de visione autem Christi rediivi aut Angelorum eas tunc jam cogitasse non constat. Cum igitur in illis nullam ad ejusdem phantasiam excitandam praecessisse dispositionem, clamus, ipsaque visio Angelica fuit planè unexpecteda, mulieres proper impetum phantasie fuisse deceptæ, dici nequit. Sed neque apparitiones Apostolis factæ phantasticis imaginibus adscribenda sunt; non enim ad fingendas deceptivas imagines dispositi, aut ad credendum nimis proni, sed potius ita incredulitatem, ut mulierum relatione de viso Christo rediivo fidem adhibere renuerent, eandem delirantem, Lue. 24, 41, accensentes. Neque incredulitatem suam prius deposuerunt, quām ubi ex visu, auditu, tactu et familiariter cum Christo consuetudine clarissimè cognovere, se cum Christo à mortuis excitato conversari.

Quod alterum spectat, tam mulieres ille, quām discipuli hæc de sufficienter et poterant, et volebant testari. Poterant; agebatur enim de quodam facto, ad quod ingenii acuminis opus non erat, sed de facto sensibili, et non uni tantum feminæ, vel discipulo, sed pluribus noto; valebant autem et mulieres ille et discipuli sād mente et integris sensibus. Valebant etiam, nam incutipant viventes vitam, nullâ spe temporalis luci, aut honoris mundani acquirendi ad id allicitabant, sed potius pro rei hujus veritate odio et persecutions inimicorum Christi constanter tolerabant.

150. Argum. IV. Christi corpus ab ejus discipulis auferri occulit potuit, deinde verò spargi in vulnus, Christum à mortuis resurrexisse. Ita veteres et recentes increduli passim. Sed resp. et dico, à deistis aliis incredulis nihil re istâ absurdius fingi posse. Nam illud primò ab ipsis quærum, undenam istud fortum à discipulis Christo commissum noverint? anne ex antiquis monumentis, vel aliunde? Proferant probabile aliqd rei hujus argumentum. Si autem tale proferre nequem (prout reverè id non possunt), quā tandem impudentiæ huic suspicioni locum esse affirmare audent? Profectò hæc arbitrarìa atque ineptia, sine illâ causâ suspicandi temeritatem humanam societatem perverti, ac rei cuiuslibet veritatem confundi, nemo non videt. Nihil enim amplius in antiquitate certum occurret, omnia incerta esse oportebit, semel ac hujusmodi suspicionibus aures quisquam prebeat.

At positivis etiam argumentis cavillum ab adversariis afflatum confutemus, et num possibile fuerit, quod ipsi inepti ac impiè suspicantur, primò quidem quod

pertinaces Judeos, deinde quod ipsos Christi discipulos, diligenter expandamus. Ne ergo Christi corpus furtum subipereretur, Judei omnem preceaventem adhibuerant, prout legitur apud S. Matthaeum, e. 27, v. 62, et seq., his verbis: Alterum autem die, quae est post Parasceven, concuerunt principes sacerdotum et Pharisei ad Pilatum dicentes: Domine, recordatus sumus, quia seductor illi dixit adhuc vienes: Post trés dies resurgent. Iude ergo custodio sepulcrum usque in diem tertium, ne foris veniant discipuli ejus, et surrent eum, et dicant plebi: Surrexit a mortuis; et etiam neeissimus error peior priore. At illi Pilatus: Hobitis custodiatis, ite, custodie, sicut scitis. Illi autem abeantes, numerunt sepulcrum, signantes lapidem cum custodibus. Christiani ergo se à mortuis tereti de resurrectionem esse dixisse, Pilato indicaverunt Judei, ipsumque monerunt, ut diligenter impedit, ne qua frusa hæc in re per discipulos oliveretur. Pilatus iisdem annuit, atque ad omnem fraudem preceavendam permittit, ut militibus attinetur, prout voluerint. Ipsa vero nihil morat ad Christi sepulcrum custodias apponunt; atque illud obsignant. Fieri ergo non potuit, quod Judei spectat, ut Christi corpus furtum subipereretur. Et profecto nullum in hoc fraudem contigisse, etiam ipsi Judei convicti fuere; non solim enim nihil tale Apostolis unquam exprobaverunt (quod sunt, si potuerint, facere non omisissent); sed etiam, cùm quidam militum, quos ad custodium sepulcri apposuerent, eisdem munitissent, Christum resurrectum à mortuis. Math. 28, v. 12, 15: Congregati eum senioribus, consilio accepto, pecuniam copiosam dederunt militibus, dicentes: Dixite, quia discipuli ejus nocte venerunt, et furti sunt eum nobis dormientibus. Sæpi ergo mendacio nihil fraudis ab Apostolis commisum esse, ipsi Judeorum principes atque sacerdotes confessi fuere; inquit posteri quoque eorum id ipsum confiteri debent, quia licet haec, que retrulimus, ab Evangelistis scripta sint, tamen Judei falsitatem ea accusare nunquam potuerunt.

Modò videamus, num quoad Christi discipulos possibile fuerit, ut Christi corpus ab iisdem furtum subipereretur. Antequam autem impossibilitatem hujus rei demonstrem, obseruo, quod increduli possibiliter illius ostensuri, diversimodo id evincere conentur. Aliqui enim eorum concedunt, milites sepulcri custodes ad discipulorum adventum et attentatum illud furtum revera somno excitatos fuisse, sed pulbos fugatosque esse à prevalente discipulorum manu asseverant. Alii ex adverso negant, sapore exprogefatos fuisse milites; sed dicunt, quod discipuli per cuniculos effossi humo sepulcrum ingressi, corpus Christi furtum abstulerint. Sed præterquam quod iste asserções sibi invicem manifestè contradicant, nemo non videt, quām utilis sit utraque hæc conjectura. Nam quod primam, quis credit discipulos, qui ante ex timideitate fugam arripiēre, quorum minus ad vocem feminę magistrum sumū negavit, etc., quis, inquam, credit eos autem fuisse, armatos milles vi agredi et fugare? Quis credit, milites, si à discipulis Christi vici et superaret essent, hoc celare voluisse, vel po-

tuuisse, licet voluissent? Quis credit, Pilatum hanc injuriam militibus romanis illatam, quam hand dubiè intellexisset, non illicet uterum, etc.? Neque dicant adversarii, milites quidem à discipulis Christi non fuisse vi pulsos et fugatos, ottamen pecunia corrumpentes, ut permitterent, corpus Christi subtrahiri et afferrari. Sed contra est: Apostoli post Christi mortem suam timore corrupti renauerunt: quis ergo credit, eos ausos fuisse pecunia milites corrumpere, et ad permutandum corporis Christi ablationem inducere? Deinde probabile est, milites mandata Pilati, et potentiam Judeorum, à quibus nihil non mettere poterant, tandem infelix contemplasse, ut pauci quibusdam, infame plebis, nulliusque existimationis hominibus, quales apostoli tunc habebantur, rem gratae facerent?

Quod alteram conjecturam, seu potius fabulam, notandum est, quod monumeatum, in quo Christi corpus positum est, fuerit in petra excisum (1), quæ penetrare per cuniculos res fuisse laboris summardus et diuturnus; neque ita silenter fieri potuisse, ut nihil inde strepitus ad dormientes milites perveniret vel ex instrumentis ferreis, quibus petra illa pulsari debuit, atque excavari, vel si petra ipsa non fuisse perforata, saltem ex plurim hominum concursu, ad revolvendum lapidem necessarii fuissent (aut quippe magnus valde, Marc. 16, 4), et ex ipso revolventi strepitu, quo milites haud dubiè ex somno exprogefati fuissent. Ceterum, si res ita gesta est, a adversarii volunt, cur à discipulis Christi relicta in sepulcro fuisse linteamina, et sudarium? Certo in trepidu, summiq[ue] disciplinis, ut Cl. Udalri, Reiss, supra cit., hec observat, non solent fures esse diutius detinere, prout in tali casu discipuli delinquent factore, ut scilicet complicato circa corpus Christi linteamina, eique ob mixtriam myrra et aloë adhaerescient evoluerent. Quin potius debuissent haec omnia posse detrahare, utpote quod portationem corporis furtum sublati multo facilem reddidissent.

151. Corollarium. Omnibus igitur consideratis, nullam prorsus verisimilitudinem speciem habet, quod omnes Christi à discipulis fieri fuit sublatum. Accedit, quod omnino incredibile sit discipulos Christi ante uimidos, imbelites et modice fidei, ac apud omnes vulgaris in pretio habitos, propter tam turpe mendaciam, quod de resurrectione Christi confusisse, ad adversarios dicuntur, tantum alacritatem, fortitudinem, atque firmatatem comparare subito sibi potuisse, ut maximi consensione ad annuntiandam Christi resurrectionem palam prodirent, linguis omnibus loquerentur, mitrula patrarent, omnes in sui admiratione convergent, multosque tum Judeorum, tum gentium ad Christi religionem amplectendam inducent, ac denique tot ac tantas persecutions, ipsamque mortem

(1) Math. 27, 60. In quem locum hujus Evangeliste S. Hieronymus ait: Unde et in monumento novo, quod excisum fuerat in petram conditus est; ne si ex undis lapidis edificatum esset, suffossi tamuſi fundamentis, ablatus hæc dicretur.

crudelissimam amorem magistris sui sustinerent et contemerent. Præterea, quæ ratione contigit, ut eadem fortitudo in ipsorum successoribus deinde perseveraverit, virtus permanescit, efficacia persistet? atque omnes ubique gentium Christiani, nobiles et plebeii, increduti et docti, ac ex ipsis gentilibus philosophis non pauci in Christi resurrectionem assensi fuerint? Protecto qui hec omnia ad mendacium consequi posse, affirmare non erubuerit, effrons et perniciissime incredibilis homo dici meretur. Adhuc insigne illud effatum D. Augustini, lib. 22 de Civit. cap. 3, dicitur: « Jam ergo tria sunt incredibilia, que tamen facta sunt. Incredibile est, Christum resurrexisse in carne; incredibile est, mundum rem tam incredibilem credidisse; incredibile est, homines ignoriles, infimos, paucissimos, imperitos, rem tam incredibilem, tam officiæ mundi, et in illo etiam doctis persuaderi potuisse. Horum tria in credibiliuum primum nolunt isti, cum quibus agnoscunt (tempore pagani seu ethni), contra quos Augustinus libros de Civitate Dei scripsit), credere; secundum cognitum cernere, quod non inventum unde sit factum, si non credunt tertium. Resurrectio certe Christi, et in eum cum carne, quæ resurrexit, ascensio, toto iam mundo predicator, et creditur; si credibilius non est, unde tote terrarum orbe jam credita est? Ita more eleganter et solidè Hippensis præsum.

452. Argum. V. Potest cum Horo, in detestabili suo libro, ejus jam sepius mentionem fecimus, dei Christum in cruce non revera fuisse mortum, sed tantum gravi deliquio affectum, et ita sepulchrum; aromaticum autem involuta, quibus ejus corpus involutum fuerat, nervos ejusdem confortasse, et sanguinem prope stagnante iterum ad vivaciorum circulationem determinasse, ita ut Christus sufficiens vires recuperarit, ex sepulcro prodeundet, et in Bethaniam vulneris pedibus solitando, ad curanda illi vulnera sua; quod cùm facere neglexisset, et instar hominis sani et ab omni vulnere immunis è tumulo prodeat, et iter per diversa loca conficiat? At piget, ulterius rei per se manifeste demonstranda immorari. Id solum addo, eamdem Hori fabulosam explicacionem citam à Cl. Bullet (Réponses critiques, tom. 2, pag. 536) refutat esse.

Id clara auctor eodem tom. 2, pag. 539, insuper aliam prorsus commentitiam quorundam incredulorum assertione, ad impugnandum resurrectionis Christi mysterium exigitam recenset et refellit. Ausi sunt hi sycophante omnino negare, Christum fuisse crucifixum, sc dixeré, Pilatum ad sedandum populi tumultu alium quendam scleraturum hominem loco Christi substituisse atque occidi jussisse, quia non potuit animum suum inducere, ut innocentem Christum furori populi tradaret. Verum, quis sane mentis sibi persuadeat, hanc substitutionem alterius personæ loco Christi fuisse factam, aut fieri potuisse ad fallendum populum, Jesus in tota Jerusalem erat notissimus; brevi ante eamdem cum solemni jubilo et triumpho, palmarum ramis ipsi substratis, ingressus est; sapè ibi docebat in templo, ubi omnes Judei conveniebant; magna miracula in hæc urbo patravit. Quanta hominum cupiditas, visendi virum thaumaturgum seu patrorem miraculorum? Ad hæc; cum Phariseis sepius colloquia instituit; Jerusalem in pleno meridie cruci fuit affixus; pendebat in cruce in

conspicuit totius ferocius populi, et ante oculos principum sacerdotum, qui ei illudentes cum scribis et senioribus dicebant: *Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere;* si rex Israel est, descendat nunc de cruce, et creditimur ei. Matth. 27, 41, 43. Num sapientis lector judicet, num pretensa illa substitutio crucifixi alterius persone loco persone Christi possibilis fuerit?

153. Corollarium. Tam inexpugnabile est mysterium resurrectionis Christi, ut illud vel admittere, vel in insana figura, qualia sunt illa Hori, aliorumque incredulorum deviare necesse sit. Stabilitas autem semel veritatis et certitudine resurrectionis Dominicæ, hoc ipso sequitur, Christum esse Deum, et religionem Christianam esse veram, ac proin Christum esse Messiam, patrem miraculorum, et magistrum doctrinae morum sapientissimum, sanctissimum. Hanc sequelam increduli optimè perspicunt, elique de causa resurrectionis Dominicæ omnibus modis impugnare, et (siquidem possent) evertre conantur. At frustra, quia divina Providentia tot ac tanta historia veritatis, ac indubia credibilitatis motivis hoc mysterium munivit, ut omnis adversariorum impugnatio non possit non esse vana et inanis, prout enim ex dictis, tum ex ritè per perspicuis argumentis auctorum supra, num. 113, citatorum cuius sunt mentis homini luculentem patebit; quibus adeo *Succinctam diatribam de resurrectione Christi, atri nostri incredulis appositam, auctore Thomâ Holtzkau.* Wirzburgi, an. 1780.

154. Queres XXIX: *An miraculosa ascensionis Christi in celum sufficiens nota credibilitatis habeat ad refellendas incredulorum casuas?* — Resp. affirmativè. Nam Christum in celum reverâ ascendisse, res facta est, que argumenta sue credibilitatis evidentissima habet. Antequam hoc ostendam, rem, quomodo gesta fuerit, paucis expounamus. Itaque Jesus discipulos suis congregatos eduxit foras in Bethaniam, et elevatis manibus suis benedicit eis. Et factum est, dum benedicet illis, recessit ab eis, et forebatur in celum. Et ipsi adorantes regressi sunt in Ierusalem cum gaudio magno. Lue. 24, 50, 53. Jam vero multa sane in hac narratione quadrum nostram observatione digna occurunt. 1° Non unus, aut alter tantum, sed multi Christum in celum ascendere viderunt. 2° Illi ipsi Christum in celum ascenderent, qui de veritate resurrectionis ejus antea dubitantes, postmodum de cedem per evidenter argumenta omnino convicti fuerant. 3° Discipuli non per somnum, aut imaginariam visionem, sed evidentiis illis, Act. 1, 9, et diam benedicet illis, Lue. ibid., Christum in celum ascenderent viderunt. 4° Cumque inferuerunt in celum eumtum illam, ecce duo viri astantierunt iuxta illos in vestibus aliis, qui et dixerunt: *Viri Galilæi, quid statis aspiciens in celum? hic Jesus, qui assumptus est ab aliis in celum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum eumtum in celum,* Act. 1, 10, 11. 5° Tandem ab hac visione omnes discipuli, regressi sunt in Ierusalem cum gaudio magno, Lue. ibid., v. 52.

Res ergo, de qua agimus, non unus, aut alterius tantum, sed plurium, et quidem simul, et eodem tempore est confirmata testimonio. Sensum igitur

illusio, aut phantasie deceptio hic nulla timenda, nec probabili ratione ostendit potest, ullam tunc adfuisse. Pluribus hoc nostrum rationicum confirmat Cl. Thomas Carboni, loc. plures citato, qui simil ostendit, deistas nulli verisimili argumento probare posse, Christi discipulos in enarranda magistri sui ascensione fuisse mentitos (1).

155. Sed opponit Horus: *Ipsa ratio dictat, quod aeterna et immutabilis lex gravitatis corpus humanum prohibeat recta sursum in aera ascendere, etc.; ergo ascensio Christi in celum est confusa, et in fanatico discipulorum Christi cerebro nata, qui cum magistrum suum reverâ a mortuis resurrexisse crederent, et quod perverterent, nescirent, sibi persuadebant, eum in celum ascendisse.* Resp.: Ut corpus miraculoso ascendat sursum in aera, non est opus, ut lex gravitatis a Deo auctore natura statuta mutetur; sed solm, ut, quand ab aeterno hanc legem tulit, fecerit exceptiōne ejusmodi eventus miraculosi in tempore futuri, prout reverâ auctio mutatione sui decredi facere potuit; quemadmodum supra, num. 37, 38, fuit ostendimus ubi de miraculo in genere egimus.

156. Scholion. Ad parecundum temporis taceo alias quasdam Hori cavillationes adversis historiam evangelicam ascensionis Christi prolatos, et publicis typis iam sahis refutatas. Illud solum addo, mirabile factum ascensionis Christi in celum invictissime etiam confirmari per eventum corum omnium, que Christus ante ascensionem predixerat, ex. gr., circa missionem Spiritus S., circa predicationem Apostolorum, Judeorum et gentilium fidem, etc. Alia insuper argumenta ad confirmationam credibilitatis ac veritatem ejusdem mysterii Cl. Goldhagen, Introd. in S. Scriptur., p. 5, sec. 1, num. 106, more suo eruditè adducit.

SECTIO IV.

DE MORALI CHRISTI DOCTRINA, IN EVANGELIO CONTENTA.

157. Queres I: *An et quomodo increduli circa moralen Christi Domini doctrinam sibi metis consudicant?* — Resp.: Haec contradicton non una tantum ex lectione horum hominum patet. Sic, ut alios taceant, auctor Epistolæ Iudaicarum, Epist. 48, per Nazarenam (id est, christianam) religionem effici homines inertes, qui ab ea docetur contemptus divitiarum, et venia accepte injurie, calumniatur. Ipse idem tamen, Epist. 1, 2, christianam religionem laudat uti conformem equitati, utili societati, atque continentia ea praecepta quibus potissimum animis extollitur, concludente verum Nazarenum perfectum esse philosophum. Sic etiam Rousseau in suo *Emili* (2) modo dicit, nihil esse sanctius evangelicis preceptis, modo ca ipsi rationi repugnare affirmat.

(1) Porro de veritate historia evangelica de vita gestissimo Christi Domini nos ipsi quoque supra, sect. 2, quest. 4, num. 20, 22, fuisse egimus.

(2) Celebre est testimonium, quod Joan. Jacob. Rousseau (*Emile* t. 3, p. 479, Rép. à l'Archev. p. 108) de Christo, et hujus mortaliter doctrina in Evangelio contenta perhibet his verbis: *Fateor quid majestas Scriptura me in stuporem rapiat, sanctitas Evangelii*

952 PARS VII. SECT. IV. DE MORALI CHRISTI DOCTRINA, IN EVANGELIO CONTENTA. 954

Jam confitendum egroti, quia egrotant. Veniat medicus et sanet egrotos.

Dices: *Vituperandus est medicus, qui, ut homines ante experiendo discant, quantum posset medicinis suis, illas adhibere differet tandem, donec major civitatis pars morte sublata esset.* Resp.: *Magna est disparitas inter talenta medicum et Servatorem. Homines enim jam, ante adventum Christi accipiebant gratiam Christi, non quidem ita copiosam, sicut post ejusdem adventum neque intuitu meritorum Christi jam presentis, verum venturi; accipiebant, inquam, gratiam quam salvari possent, si vellent, id est, si modò in aximum inducerent, ut eis vellent uti, seu eidem consentire.* « *Ante adventum Domini nostri Jesu Christi, ait D. Augustinus, tract. 45 in Joan. quo humilis venit in carne, praecesserunt Justi sic in eum credentes futurum, quoniam nos credimus in eum qui venit. Tempora variata sunt, non fides... Eadem fides utrosque conjungit, et eos, qui venturum esse, et eos qui venisse crediderunt. Diversi quidem temporibus, sed utrosque per unum fidei ostium, hoc est, per Christum vienimus ingressos.» Et adhuc clarius loquitur S. Leo M. s. in Nativit. Domini, dicens: « *Cessent ergo illorum quereles, qui impio murmure divinis dispensationibus obloquentes, de Dominice incarnationis tarditate causantur, tanquam preteritis temporibus non sit impensum, quod in ultima mundi aetate est gestum. Verbi incarnationis hoc contulit facienda, quod facta; et sacramentum salutis humane in nulla unquam antiquitate cessavit. Quod predicaverunt Apostoli, hoc annuntiaverunt Prophete: nec sero est implatum, quod semper est creditum.... Non itaque novo concilio Deus rebus humanis, nec sero miseratione consuit; sed à constitutione mundi unam eademque omnibus causam salutis instituit. Gratia enim Dei, quia semper est universitas justificata sanctorum, aucta est Christo nascente, non cepta; et hoc magna pietatis sacramentum, quo totus jam mundus impletus est, tam potens etiam in suis significationibus fuit, ut non nimis adepti sint, qui in illud credidere pronouimus, quam quis suscepere dominum. » Ita laudans S. Pater.**

Secunda causa, ob quam Christus suum adventum procrastinavit. — Ob hanc ipsum minime procrastinationem, agitantque ineuctabilem in hac prouidentia necessitatem gratiae Christi volebat Deus, ut homines moverentur ad desiderandum dii, et enixe postulandum Redemptorem. Quod et factum legimus ab iustis in veteri lege (1). Unde Augustinus, ad illud Psalm. 85, 8: *Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, et salutare tuum da nobis*, ita ait:

(1) Teste Joan. Leland in opere de Scriptis destritorum, ipse aedil Morgan Christum, ejusque moraliter doctrinam diligit.

(2) Teste eodem Joan. Leland, etiam Woolston appellat Jesum *sancctissimum* et cum officio Messiae vere functione esse dicit; sed nec, ut idem Cl. Leland observat, non consentiantur illi Woolstoni scriptis, in quibus de Christo valide contemptum loquuntur.

(3) Idem liber ex gallico in germanicum idioma versus, et sumptibus Joan. Nepom. Styx Auguste an. 1793, typoi impressus extat.

Tertia causa. — Volebat Deus velut in anteced-

(1) Vide Genes. 49, 48; Exod. 4, 15; Isa. 16, 4, Luce 2, 25 et 38.